

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek - najlepsza inwestycja

FENIKS

- długofalowy program odbudowy, popularyzacji i wspomagania fizyki w szkołach w celu rozwijania podstawowych kompetencji naukowo-technicznych, matematycznych i informatycznych uczniów

Pracownia Fizyczna

ćwiczenie PF-2 A:

Badanie temperaturowej zależności oporu przewodników. Opór zastępczy układu oporników.

Dr Andrzej Kapanowski

Institut Fizyki im. Mariana Smoluchowskiego

Uniwersytet Jagielloński

Wersja UJ/1.2 marzec 2010

Zawarte w tym opracowaniu materiały przeznaczone są do wspomagania pracy nauczycieli i uczniów w czasie zajęć pozalekcyjnych w szkołach biorących udział w projekcie edukacyjnym FENIKS. Mają na celu ułatwienie przygotowania do zajęć laboratoryjnych w I Pracowni Fizycznej IF UJ.

<http://feniks.ujk.kielce.pl/>

feniks@th.if.uj.edu.pl

- długofalowy program odbudowy, popularyzacji i wspomagania fizyki w szkołach w celu rozwijania podstawowych kompetencji naukowo-technicznych, matematycznych i informatycznych uczniów

Projekt współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

PF-2 A Badanie temperaturowej zależności oporu przewodników. Opór zastępczy układu oporników.

Cel ćwiczenia

Celem ćwiczenia jest zbadanie temperaturowej zależności oporu kilku wybranych oporników oraz sprawdzenie reguł obliczania oporu zastępczego układu oporników połączonych równolegle i szeregowo.

Zagadnienia do przygotowania

- przepływ prądu elektrycznego w metalach;
- napięcie elektryczne, natężenie prądu elektrycznego, opór elektryczny, jednostki tych wielkości;
- obwody elektryczne; symbole elementów obwodu elektrycznego: przewód, opornik, źródło stałej SEM (źródło stałego napięcia), wyłącznik, amperomierz, woltomierz, schemat obwodu, umowny kierunek przepływu prądu elektrycznego;
- woltomierz, amperomierz, omomierz;
- pierwsze i drugie prawo Ohma;
- pierwsze i drugie prawo Kirchhoffa;
- opór zastępczy oporników połączonych szeregowo i równolegle;
- zależność oporu przewodników od temperatury.

Wprowadzenie

Pierwsze prawo Ohma

Prawo to mówi, że natężenie prądu stałego I płynącego przez opornik jest proporcjonalne do przyłożonego napięcia U (różnicy potencjałów pomiędzy końcami przewodnika), a współczynnikiem proporcjonalności jest odwrotność oporu R (jednostka $\Omega = V/A$). Możemy to zapisać w postaci

$$I = \frac{1}{R}U. \quad (1)$$

Drugie prawo Ohma

Opór danego przewodnika zależy od jego wymiarów geometrycznych, czyli od długości przewodnika l , pola powierzchni jego przekroju poprzecznego S

oraz własności fizycznych materiału z jakiego jest wykonany. Matematycznie przedstawia to następujące równanie

$$R = \rho \frac{l}{S}, \quad (2)$$

gdzie współczynnikiem proporcjonalności jest opór właściwy ρ , który jest stałą materiałową charakteryzującą dany materiał. Dla metali w temperaturze zera stopni Celsjusza ρ jest rzędu $10^{-8} \Omega m$.

Pierwsze prawo Kirchhoffa

Pierwsze prawo Kirchhoffa jest konsekwencją zasady zachowania ładunku elektrycznego. Mówi ono, że algebraiczna suma natężeń prądów wpływających do węzła sieci elektrycznej i prądów z niego wypływających jest równa zeru. Prądy wpływające poprzedza się znakiem plus, a prądy wypływające znakiem minus.

Drugie prawo Kirchhoffa

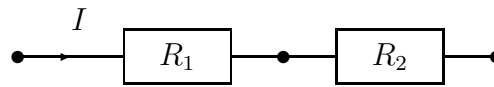
Drugie prawo Kirchhoffa jest konsekwencją zasady zachowania energii. Zanim sformułujemy to prawo, musimy najpierw zdefiniować pojęcie oczka sieci elektrycznej i siły elektromotorycznej. Oczko sieci elektrycznej jest to zamknięta część obwodu elektrycznego (czasem cały obwód składa się z jednego oczka). Siła elektromotoryczna, oznaczana jako SEM, charakteryzuje źródło energii elektrycznej, np. baterii. Jednostką SEM jest wolt, a wartość jest równa napięciu panującemu między biegunami ogniwa otwartego, tzn. nie połączonego z żadnym odbiornikiem. Napięcie między biegunami rzeczywistego ogniwa pracującego, tj. włączonego do zamkniętego obwodu elektrycznego, jest mniejsze od SEM o wartość spadku napięcia na oporze wewnętrznym ogniwa.

Drugie prawo Kirchhoffa mówi, że algebraiczna suma sił elektromotorycznych i spadków napięć występujących w oczku sieci jest równa zeru.

Łączenie szeregowe oporników

Jest to takie połączenie, w którym koniec pierwszego opornika połączony jest z początkiem następnego opornika w tzw. szereg oporowy (rys. 1).

Zgodnie z pierwszym prawem Kirchhoffa, natężenie prądu płynącego przez każdy z oporników połączonych szeregowo jest takie samo i wynosi I . Na każdym oporniku następuje spadek napięcia, a więc napięcie elektryczne między

Rysunek 1: Szeregowe połączenie dwóch oporników.

końcami szeregu jest równe sumie spadków napięć na poszczególnych opornikach, co można zapisać:

$$U = U_1 + U_2. \quad (3)$$

Jeśli skorzystamy z pierwszego prawa Ohma (1), to wzór (3) przyjmie postać:

$$IR_s = IR_1 + IR_2, \quad (4)$$

gdzie R_s jest oporem zastępczym układu. Dzieląc obie strony tego równania przez I , otrzymujemy:

$$R_s = R_1 + R_2. \quad (5)$$

W analogiczny sposób można pokazać, że opór szeregowego połączenia oporników jest równy sumie oporów poszczególnych oporników.

Łączenie równoległe oporników

Spadek napięcia na każdym z oporników jest taki sam i jest równy spadkowi napięcia U na oporze zastępczym R_r obwodu elektrycznego (rys. 2). Zgodnie z pierwszym prawem Kirchhoffa, suma natężeń prądów płynących przez poszczególne oporniki jest równa wartości natężenia prądu wpływającego do węzła, co można zapisać

$$I = I_1 + I_2. \quad (6)$$

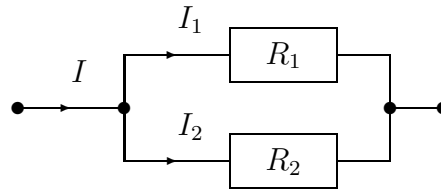
Wykorzystując pierwsze prawo Ohma (1) możemy wzór (6) zapisać jako:

$$\frac{U}{R_r} = \frac{U}{R_1} + \frac{U}{R_2}. \quad (7)$$

Dzieląc we wzorze (7) obie strony przez U , otrzymujemy:

$$\frac{1}{R_r} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2}. \quad (8)$$

W analogiczny sposób można pokazać, że odwrotność oporu zastępczego równoległego połączenia oporników jest równa sumie odwrotności oporów poszczególnych oporników.

Rysunek 2: Równoległe połączenie dwóch oporników.

Zależność oporu przewodników od temperatury

Klasyczna teoria przewodnictwa, zadowalająco opisująca zależność oporu metali od temperatury, została sformułowana w XIX wieku przez Drudego i Lorentza. Należy jednak pamiętać, że wiele zagadnień związanych z przewodnictwem może być wyjaśnionych jedynie na gruncie kwantowej teorii ciał stałych. Teoria kwantowa określa pasma energetyczne, których szerokości i położenie determinuje podział materiałów na przewodniki, półprzewodniki i izolatory.

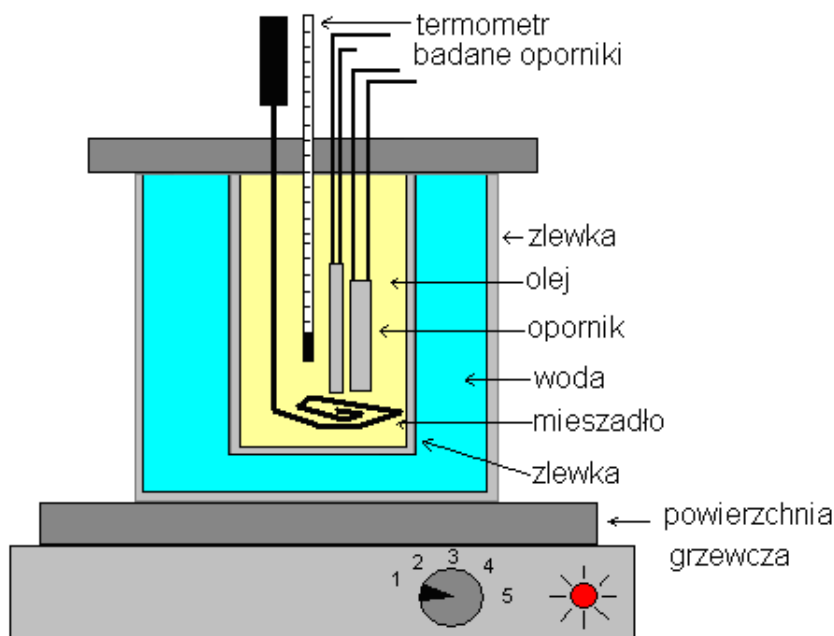
Klasyczna teoria przewodnictwa opiera się na następujących założeniach: Przewodniki charakteryzują się bardzo dużą koncentracją elektronów swobodnych stanowiących gaz elektronowy. W nieobecności zewnętrznego pola elektrycznego elektrony te są w bezustannym chaotycznym ruchu. Po przyłożeniu zewnętrznego pola elektrycznego pojawia się dodatkowa składowa prędkości elektronów, przeciwnie skierowana do wektora pola elektrycznego, w wyniku czego gaz elektronowy dryfuje pod wpływem pola elektrycznego, dając prąd elektryczny. Ruch elektronów swobodnych jest hamowany głównie przez oddziaływania z siecią krystaliczną, a poza tym przez domieszki i defekty sieci. Ze wzrostem temperatury rosną amplitudy drgań atomów w sieci wokół położenia równowagi, a stąd oddziaływania elektronów z siecią rosną, więc rośnie opór właściwy. Dla przewodników zależność oporu właściwego od temperatury można przybliżyć zależnością liniową w dość szerokim zakresie temperatur

$$\rho_T - \rho_0 = \rho_0 \alpha (T - T_0), \quad (9)$$

gdzie α jest temperaturowym współczynnikiem oporu, T_0 wybraną temperaturą odniesienia (zazwyczaj 0 lub 20°C), ρ_0 oporem właściwym w temperaturze T_0 , a ρ_T oporem właściwym w temperaturze pomiaru T . Ponieważ bezpośrednio mierzoną wielkością jest opór R , to korzystając ze wzoru (2) przekształcamy wzór (9) do postaci

$$R_T - R_0 = R_0 \alpha (T - T_0), \quad (10)$$

gdzie R_0 jest oporem przewodnika w temperaturze T_0 , a R_T jego oporem w temperaturze T . Dla metali α jest rzędu 10^{-3}K^{-1} (0.001 1/K).

Rysunek 3: Układ do badania zależności temperaturowej oporu.

Przebieg ćwiczenia

W skład układu laboratoryjnego wchodzi termometr rtęciowy, oporniki (niklowy, platynowy, węglowy), dwie zlewki, mieszadło, miernik uniwersalny, maszynka elektryczna, kable połączeniowe. Układ doświadczalny jest przedstawiony na rysunku 3.

W mniejszej zlewce, wypełnionej olejem parafinowym, umieszczone są oporniki, termometr i mieszadło. Jest ona zanurzona w większej zlewce wypełnionej wodą. Całość stoi na maszynce elektrycznej, którą możemy podgrzewać układ. Należy dopilnować, aby przewody elektryczne nie stykały się z powierzchnią grzewczą maszynki. Podczas grzania należy nieustannie mieszać olej mieszadłem. Temperaturę wskazuje termometr umieszczony w oleju (powinien znajdować się na tej samej głębokości, co oporniki). Wartości badanych oporów mierzymy za pomocą miernika uniwersalnego, pracującego jako omomierz.

W pierwszej części ćwiczenia należy zmierzyć wartości oporów w temperaturze pokojowej. Następnie należy wykonać połączenie szeregowe, a następnie połączenie równoległe oporników (wg schematu na rys. 1 i 2, odpowiednio) mierząc opór całkowity w tych konfiguracjach.

W drugiej części ćwiczenia badamy zależność oporu od temperatury. Najpierw mierzymy wartość oporu opornika węglowego podczas ogrzewania, no-

tując wartość oporu co 5°C aż do osiągnięcia temperatury wrzenia wody. W temperaturze wrzenia wody stabilizujemy układ przez około 10 min (należy pamiętać o mieszaniu), a następnie mierzymy opory badanych oporników. W czasie ostygnięcia dokonujemy pomiaru temperaturowej zależności oporu niklu i platyny. Aby przyspieszyć stygnięcie układu należy włączyć wentylator. Można również, przy zachowaniu ostrożności, usunąć gorącą maszynkę.

Szkic opracowania wyników

W pierwszej części należy obliczyć opór zastępczy dla oporników połączonych szeregowo i równolegle, oszacować niepewności pomiarowe i porównać otrzymane wartości z wartościami wyznaczonymi eksperymentalnie.

W drugiej części należy wykonać wykresy zależności oporu od temperatury dla badanych oporników (jeśli to możliwe, w jednym układzie współrzędnych). Dla kilku punktów narysować prostokąty niepewności pomiarowych. Do danych eksperymentalnych dopasować prostą (dopasowanie graficzne lub metodą regresji liniowej), wyznaczyć wartości i oszacować niepewności współczynników kierunkowych tych prostych, a następnie wyliczyć wartości temperaturowego współczynnika oporu badanych materiałów. Sprawdzić zgodność uzyskanych wyników z wartościami tablicowymi.

Literatura

- [1] D. Halliday, R. Resnick, J. Walker, *Podstawy Fizyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, str. 135-141, 155-171.
- [2] Sz. Szczeniowski, *Fizyka doświadczalna*, tom 3, PWN, Warszawa 1972, str. 163-179, 211-218, 223-226.
- [3] T. Dryński, *Ćwiczenia laboratoryjne z fizyki*, PWN, Warszawa 1977.
- [4] H. Szydłowski, *Pracownia fizyczna*, PWN, Warszawa 1989.
- [5] Programy: *Prawo Ohma i Szeregowe i równoległe łączenie oporów*, [http:// fizyka.zamkor.pl / aplety / programy_fizyka_gimnazjum / prog_fiz_gim1.htm](http://fizyka.zamkor.pl/aplety/programy_fizyka_gimnazjum/prog_fiz_gim1.htm)
- [6] W. Nowak, *Funkcja liniowa i wielkości wprost proporcjonalne*, [http:// fizyka.zamkor.pl / aplety / programy_nauczycielskie / prog_fiz_naucz.htm](http://fizyka.zamkor.pl/aplety/programy_nauczycielskie/prog_fiz_naucz.htm)